

הרצאה על צדק חברתי וכלכלי בישראל – ד"ר יעקב קורי

1. ההידרדרות בצדק החברתי בישראל

בנובמבר 2008 הוזמנתי ע"י מרכז האתיקה להרצות בבורסה. תנסו לדמיין אולם ענק עם הרבה אנשי עסקים כשמסביב כל המסכים הם אדומים בגלל הירידות הדרסטיות במניות (תוכלו לראות את התמונה באתר שלי www.businessethics.co.il). הייתי אמור להרצות על המשבר הכלכלי וכיצד הוא נובע רובו ככולו מהיעדר אתיקה. אבל לפני נאמו נגיד בנק ישראל לשעבר ומנכ"ל משרד האוצר לשעבר. הם היו זחוחי דעת ונתנו תמונה מאוד ורודה על מצבה של ישראל: התמ"ג עלה, החוב ירד, השקל חזק, אין מה לדאוג. ואני עולה אחריהם ואומר שאני לא יודע באיזו פלנטה הם חיים. הכלכלה אולי בסדר, אבל מצבם של 80% מהאוכלוסיה מידרדר. המעמד הבינוני ירד פלאים ל- 28% מהאוכלוסיה, פחות אפילו מאשר בארה"ב, לעומת 47% בשבדיה. הגדרת הדמוקרטיה היא לדעתי שלטון העם לרווחת העם ולא שלטון אוליגרכי הפועל רק לרווחת האלפיון העליון ושבעת הטייקונים.

מס החברות שהיה בשנת 1986 – 61% ירד עד 2011 ל- 24%, מס המעסיקים של 7% בוטל, ההפרשות לביטוח לאומי של המעסיקים ירדו מ- 16% לכ- 5%. באירופה וארה"ב משלמים המעסיקים 50% יותר הפרשות. אחר כך ראשי הממשלות ושרי האוצר בוכים בכי תמרורים שאין להם כסף לצדק חברתי, לבטחון, למשטרה ולאקולוגיה. חלקו של המעמד הגבוה עלה ל- 66% מסך ההכנסות הלאומיות, חלקו של המעמד הבינוני ירד ל- 21%, ואילו חלקו של המעמד הנמוך הוא 13%. בעוד שהעובדים הפיקו בממוצע תוצר של 107% לשעת עבודה, ירדה התמורה עבורה מ- 100% בשנת 2000 ל- 94% בשנת 2006. המשמעות – העובדים עובדים יותר, נותנים תמורה גדולה יותר ומקבלים פחות כסף. כל הנתונים האלה נלקחו מתוך הפרק על צדק חברתי שכתבתי יחד עם ערן ויגודה גדות.

וככל שאני מדבר, מרחיב על המשבר הכלכלי בארץ ובעולם, מציין שרובו ככולו נובע מהיעדר אתיקה, ומעושה של מחזיקי העניין על ידי רבות מהחברות הריאליות והפיננסיות, מהפערים ההולכים וגדלים, אני מרגיש רוח קרה נושבת למולי ולא בגלל מיוזג האוויר. הקהל אז באי נחת על הכיסאות. אני משבית את השמחה של המאון העליון. בהפסקה עמדתי לבדי בלובי, אף אחד לא ניגש אלי, למעט גליה שגיא מנכ"לית שבי"ל TI, שאמרה כי דרוש אומץ עילאי לדבר כך ועוד בבורסה ושאני לא אתפלא אם יהיו לי פנצ'רים בגלגלים. אולי בגלל זה אני חבר באומ"ץ של אריה אבנרי שעוד קורא בשמות לכל אחד מהעושים והמושחחים, בעוד שאני תוקף רק את השיטה. ואכן, לפני תנועות המחאה היו מתי מספר שהעזו לתקוף את השיטה, בוודאי בעולם העסקים. כמה עיתונאים, כמה אנשי אקדמיה, כמה מהמגזר השלישי ואנשי עסקים מעטים. את הפוליטיקאים ואנשי הממשל ניתן לספור על יד אחת.

הברונים השודדים בארה"ב עשקו את העובדים, הלקוחות והקהילה, הקימו מונופולים, קרטלים, בנקים, שלטו על הכלכלה - קרנגי, מורגן, רוקפלר, פורד - אבל הם גם הקימו תעשיית פלדה, תעשיית מכונות, בנקים לתפארת שהצילו לא פעם את הכלכלה האמריקאית. ומה בנו הטייקונים שלנו, איזה ערך מוסף הם הביאו למשק, כמה מקומות תעסוקה הם הוסיפו למדינה? הם עסוקים כבר חמש עשרה שנה בכיסאות מוזיקליים. איל הון א' קונה את אי.די.בי מאיל הון ב', וגם זה במינוף אדיר של עשר לאחד, כשהוא לוקח לשם כך הלוואות מאשתי שהיא פנסיונרית במבטחים ונותן אחר כך עבודה ליו"ר מבטחים. איל הון ג' קונה חברות מהממשלה בניזיד ערשם וראה זה פלא, תוך שנה שנתיים מרקיע השווי שלהם פי כמה. איל הון ד' קונה מהמדינה בנק גדול, ומאז הוא נותן הלוואות לא אחראיות לאיל הון ה', וכשהלה לא מחזיר אותן הבנק מעלה את העמלות לציבור, על מנת שניתן יהיה לממן בהן את משכורות העתק למנהלים שלפני זה הסתפקו בשכר קטן פי כמה. והם נעלבים כשקוראים אותם לסדר על ההשקעות הספקולטיביות שלהם, מתקיפים את הנגיד וסגניו, וטוענים שההתערבות של הרגולטור היא בלתי נסבלת.

איל הון ו', ז', ח' קונה את בזק, את אורנג', את קרנות הפנסיה, במקרה הטוב הוא משלם לעצמו דיודנדים שמנים לצמצם את המינוף האדיר, ובמקרה הרע עושים תספורת לבעלי אגרות החוב מהציבור. הסיכון הוא תמיד על הציבור, הרווח הוא תמיד של אילי ההון. זה מה שנקרא בארה"ב שהמציאה את השיטה, שהגיעה לשיאה במשבר הכלכלי של 2008 – To privatize profits and socialize losses. והאם אילי ההון נוהגים בצורה יותר אחראית מאשר הממשלה, ההסתדרו או אילי ההון הקודמים? בוודאי שלא – הם משקיעים את כספי התאגידים, לא שהם הביאו מהבית, אלא שאנחנו מימננו, או את החסכונות שלנו בקרנות הפנסיה הנשחקות, בהשקעות ספקולטיביות במוסקבה, לאס וגאס, במולים בהונגריה, בבנקים שוויצריים. אין להם ערך מוסף, אין תעסוקה, אין גם מיסים בגלל ההורדה הדרסטית של שיעורי המס, בגלל מקלטי המס, יש רק טייקונים מיליארדרים וציבור עני. יש רק מעמד בינוני שעוד מעט לא יהיה קיים, פערים אדירים, מחירים בשמים, מיסוי עקיף כבד מנשוא.

2. המודל הסקנדינבי

אני מאמין גדול במודל הסקנדינבי. קראתי הרבה ספרים עליו ואני משוכנע שישראל צריכה לאמץ אותו, ולא את המודל האמריקאי הניאו ליברלי, כפי שעשו ממשלות ישראל מאז אמצע שנות התשעים. מדינות סקנדינביה נמצאות בעשרת המקומות הראשונים בכל המדדים: קודם במדד האתיקה והשקיפות של Transparency International. מזה מתחיל הכל כי מהאתיקה נגזרות כל שאר התכונות הטובות. הן מובילות גם במדד הדמוקרטיה, במדד איכות החיים, במדד השוויון והפערים הנמוכים של GINI, במדד התמ"ג לנפש הן רק בין 20 הראשונות כי בצמרת נמצאות מדינות הנפט הערביות הקטנות. אבל אם משקללים מדד זה במדד GINI, ניווכח כי הן המדינות העשירות והשוויוניות ביותר. ולא לה המלעזים כי רק במדינות הניאו ליברליות התפוקה לעובד "העשוק" גבוהה, הרי שמדינות סקנדינביה הן בין 15 הראשונות גם במדד התמ"ג לשעת עבודה. הסקנדינביות הן אם כן גם עשירות, דמוקרטיות, שוות, אקולוגיות, וגם חרוצות. וכמובן המעמד הבינוני מהווה בהן את האחוז הגבוה ביותר באוכלוסייה.

מכל המדינות הסקנדינביות, היהלום שבכתר היא נורבגיה שבה אפילו ניתן למצוא באינטרנט את רשימת כל אזרחי המדינה עם תשלומי המס, גודל ההכנסות והיקף ההון שלהם. אתה רוצה לדעת כמה ראש הממשלה וראש הקונצרן הגדול ביותר שם משלם מס, אין בעיה, זה נגיש לכל. נורבגיה היא אם כן מודל לשקיפות, לעומת העמימות של ישראל כשאנו לא אמורים לדעת את פרטי התקציב, שעסקאות כופר נחתמות באישון לילה. גם הס מלהזכיר את תשלומי המיסים של הטייקונים והאלפיון העליון, שאולי נהנים ממקלטי מס, תכנון מס כחוק אבל בוודאי לא בצורה אתית, הקמת נאמנויות סבוכות להפחתת תשלום המס, שלא לדבר על שיעורי המס הנמוכים שהם משלמים במס רווחי הון, אין מיסי ירושה וכו'. וכששואלים את פקידי האוצר מדוע לא מעלים להם את שיעורי המס או מטילים מסי ירושה הם עונים שממילא הם יצליחו להתחמק מהם. באותה הזדמנות, מדוע שהמטרה לא תרים ידיים במאבקה נגד הגנבים והרוצחים בטענה כי הם ממילא יצליחו להתחמק. אבל זה לא מספיק, ישראל שוברת שיאים גם בהעלמות המס המסתכמות ב- 23% לעומת 9% בארה"ב. סוף סוף משהו שאנו יכולים ללמוד מהאמריקאים. ולמה השיעור כה נמוך שם? קרוב לודאי בגלל העונשים הכבדים המוטלים על מעלימי המס לעומת היחס הסלחני למעלימי המס הישראלים, כי ממילא אין כ"א במטרה, הרשות השופטת קורסת תחת העומס, ויש תשלומי כופר.

אני לא יודע כמה מכס ראו ביוטיוב את הראיון המדהים על המחאה החברתית עם רני רהב, בעל משרד יחסי ציבור משגשג המייצג אילי הון רבים. זאת פנינה קולנועית ומגיע פרס לבמאים שלו. כששואלים את רהב מדוע שלא נאמץ את המודל הנורבגי, הוא עונה כי אם נאמץ אותו יתאבדו בישראל פי 10,000 מאשר כיום. אתם יודעים כמה אנשים מתאבדים בישראל מדי שנה? בממוצע – 400. כלומר אם נהיה כנורבגים, יתאבדו כל שנה 4,000,000 איש. תלך לנו המדינה תוך פחות משנתיים... זאת אולי גם הסיבה שיש כנורבגיה רק 4.7 מיליון תושבים, כל השאר התאבדו. ולמה מתאבדים הנורבגים? אין ספק, כי טוב להם מדי, הם דמוקרטים מדי, שוויוניים מדי, הם קוראים יותר מדי את איבסן ולא צופים בתוכניות ריאליטי, הם עשירים מדי. סגולה בדוקה לאומללות, דיכאון והתאבדות. ומה הישראלים צריכים לעשות, גם לזה יש לרני רהב תשובה. קודם כל צריכים להצדיע לאילי ההון הבונים אגפים בבתי החולים, ואם אנחנו לא עושים זאת זה בגלל שאנחנו "חארות". הסטודנטים בקרבנו צריכים לעבוד בקייטרינג במסיבות הפאר של אילי ההון. כי אחרת, ממה הם ימנעו את הלימודים? ממי? ממה? ואני שואל את הסטודנטים – מה אתם מעדיפים: לימודים אקדמאיים חינם כמו בסקנדינביה או בצרפת או לעבוד בקייטרינג בשכר מינימום אצל אילי ההון על מנת לשלם את שכר הלימוד הגבוה? כי אליבא דרני רהב, אם אנשים לא יקנו BMW, הכלכלה תלך לעזאזל, לא יהיה כסף לתת לילדים ללמוד. וכל אלה שהם "פאקינג צנועים" שישתקו, כי צניעות תגרום נזק כל כך חמור לכלכלה הישראלית שלא נוכל לרפא אותה. ושתנועות המחאה לא יעזו לעשות אפילו 1% ממה שעשו במצרים, כי אנחנו רקמה אנושית אחת, והטייקונים סבורים שהם חלק מהעם. אבל האם העם מאמין שהטייקונים הם חלק ממנו?

3. תנועת הרפובליקה השנייה

רבים מאלפי הסטודנטים שלימדתי באוניברסיטת חיפה ואחרות, שהראיתי להם סרטים על צדק חברתי, אתיקה, הון ושלטון מהעולם ומישראל, מאלפי הקוראים שקראו את הספרים שלי, אלה שקראו את המאמרים שלי ושמעו את ההרצאות שלי, שאלו אותי לא פעם- אם הכל כה גרוע מה אנחנו צריכים לעשות. לא מספיק לבקר, צריך גם להציע פתרונות. ואכן, כתבתי עבור חבר כנסת חשוב לבקשתו הצעות חקיקה בעשרים נושאים שהוא לא עשה בזה כלום, אך הן מופיעות בספר האקדמי שלי בעברית. הצעתי להקים מכון לאתיקה שייתן דירוג אתי לכל החברות והמנהלים הבכירים בישראל, כך שנדע באילו חברות להשקיע לפחות מההיבט האתי. המכון גם יקבל המחאת זכויות ההצבעה של בעלי מניות המיעוט על מנת שהממשל התאגידי יהיה אכן דמוקרטי ושאיילי ההון לא ישלטו בפירמידות עם אחוזים ספורים של הבעלות. הצעתי להקים מועצה מפקחת לצד מועצת המנהלים שתתן ייצוג הולם למחזיקי העניין ולהפוך את הדירקטורים החיצוניים לעצמאיים תוך חזרה למודל הקודם של חברות רק בשני דירקטוריונים על מנת שלא יהיו דירקטורים סדרתיים. הצעתי לבקשת אחד ממנהלי הבנקים הנהגת כללי אתיקה בבנקאות ומאז – נעלם.

אך בראשית 2009 ובעקבות המשבר הכלכלי, נוכחתי לדעת שהגיעו מים עד נפש ואם לא נמצא פתרון רדיקלי שיאתחל את המדינה מאפס לא יהיה פיתרון לכל תחלואיה. כתבתי את עיקרי המצע של תנועת הרפובליקה השנייה

על דף אחד, אבל הוא נסמך על כל הספרים והמאמרים שלי. נפגשתי עם כמה עשרות אנשים ופרסמתי את המצע באתר של אומ"ץ ושלי, אך נוכחתי לדעת שאני מקדים את זמני. היום, לנוכח הצלחת תנועת המחאה החברתית שהוציאה לרחובות במהלך חודשיים מיליון איש וזכתה לאהדה של 86% מהאוכלוסייה, פרסמתי אותו שוב. במבוא שלו אנו קוראים כי תנועת הרפובליקה השנייה היא תנועה עממית חוץ פרלמנטרית שנועדה לשנות מהיסוד בדרכים דמוקרטיות את פני המדינה בכל המישורים ולהציב בראש סדר הקדימויות את הצדק החברתי, היושרה, השוויון, איכות הסביבה ואיכות החיים של כל התושבים. במילים אחרות – בדיוק מה שקרה עם תנועת המחאה. זאת ועוד, כתבתי כי התנועה מאגדת בתוכה חילונים ודתיים, מתנחלים ויונים, יהודים וערבים, נשים וגברים, מעמד הביניים, עשירים ועניים, אנשי פריפריה ומרכז, אנשי עסקים, אקדמיה, אנשי רוח והמגזר השלישי. שוב – בדיוק מה שקרה עם תנועת המחאה המנסה לאגד את רוב שכבות הציבור, כי כולנו עשוקים: חרדים, חילונים, ניצים, יונים וערבים.

הסעיף הראשון במצע הוא צדק חברתי, שבמסגרתו מעמד הביניים יהפוך לחמישים אחוז מהאוכלוסייה, שיעור כפול מהנוכחי. הפערים החברתיים יהיו כמקובל בעשר המדינות הדמוקרטיות המובילות בצדק החברתי, בעיקר סקנדינביה, ואילו העוני יירד אל מתחת לעשרה אחוזים מהאוכלוסייה. זהו אם כן הסעיף הראשון והחשוב ביותר. אחריו מופיע הסעיף הכלכלי, הגורס כי ישונה מהיסוד המשטר הניאו ליברלי ויימצא האיזון הנכון בין מעורבות הממשל לשוק החופשי. החברות יביאו בחשבון את האינטרסים של כל מחזיקי העניין, לרבות השגת רווחיות נאותה, אך בשום פנים לא מיקסום הרווח הממקסם גם את הסיכון ואת עושה מחזיקי העניין. יונהג מיסוי פרוגרסיבי ביותר שיכביד את עולו על החברות והעשירון העליון ויחזיר לפחות עד חצי הדרך את עול המיסים שהיה נהוג בשנת 1986 והדומה לעול המיסים בסקנדינביה, שבה שורר משטר קפיליסטי למהדרין אבל עם פן הומני. ולניאו ליברלים בקרבנו המעריצים את מילטון פרידמן, יועצם של פינשוש, ת'אצ'ר, רייגן ונתניהו, אומר שאני בהחלט בעד שוק חופשי, אני לא סוציאליסט ובוודאי שלא קומוניסט ואנטי ביזנס. אבל אין לנו בישראל שוק חופשי כי אם שוק מונופוליסטי, קרטליסטי, פירמידלי, ריכוזי, העושה את בעלי מניות המיעוט, את הצרכנים, העובדים והקהילה.

יש החוששים גם כי אם נגיע לצדק חברתי ייפרץ התקציב, ניכנס לגרעונות ויגדל החוב של ישראל. התוכנית שלי היא מאוזנת, עם הכנסות והוצאות דומות, שעושה צדק עם רוב רובה של האוכלוסייה על חשבון מיעוט מבוטל של אזרחים שהגיעו לרווחי עתק בחסות עושי דברם בממשלה ובשירות המדינה. אין עיני צרה בעשירון העליון שרובו עשה את הונו ביושר ובלי לנצל בצורה מחפירה את המדיניות הניאו ליברלית של הממשלות, הפרטות שערוריות, והורדה מסיבית של תשלומי המס לחברות ולעשירים תוך הכבדת עול המיסוי העקיף על רוב רובה של האוכלוסייה. היסוד השלישי המשלים את שלושת היסודות הבסיסיים הוא יסוד האתיקה, השם כיעד את ביעור השחיתות מהיסוד, אחרי שהגיעה לשיאים שלא יאומנו המכלים כל חלקה טובה בעם. יוכבדו העונשים על עברייני הצווארון הלבן, ייערך סינון אתי למועמדים לתפקידים ציבוריים וכלכליים, כך שישראל תמוקם בין עשר המובילות של TI.

על מנת להגיע ליעדים אלה, יהיה על המשטר להפוך למשטר נשיאותי, כשלנשיא סמכויות ביצוע מלאות ובממשלתו מיטב המומחים, בלי קואליציות ובלי קבוצות לחץ. אחוז החסימה יועלה לחמישה אחוזים, תהיה הפרדה מלאה בין דת ומדינה, יינתנו זכויות אזרח מלאות לכל האוכלוסייה, וכל הצעירים והצעירות יגויסו לשירות בצה"ל או שירות לאומי של שלוש שנים. לא תהיה אפליה על בסיס דת, גיל ומין לכל משרה ובכל נושא. ייאכף חוק חינוך חובה חינוך לכל צעיר עד גיל 18, הכולל בתוכו מריכיבי ליבה ולימוד ברמת שפת אם של עברית, ערבית ואנגלית. הלימודים האקדמיים יהיו חינוך, כמו בכל המדינות הנאורות. המצע כולל גם סעיפים חשובים כמדיניות, בטחון פנים, איכות הסביבה, רווחה, תעסוקה, עסקים והרשות השופטת. אך ברצוני להתעכב על שלושה נושאים חשובים ביותר, שאם יאומצו יתנו חלק ניכר מהמקורות בנוסף להכבדת עול המיסוי על החברות והעשירים ועונשים דרקוניים לעבריינים.

הנושא הראשון הוא ניתוק הקשר בין הון ושלטון. נושאי תפקידים בכירים בממשל יקבלו שכר מקביל לשכר במגזר הפרטי ותנאי פנסיה נדיבים, אך ייאסר עליהם לעבוד במגזר הפרטי. המעבר החופשי מהמגזר הממשלתי לפרטי גרם למדינה הפסדי הכנסה של עשרות מיליארדי שקלים, כאשר הופרטו נכסי המדינה בניזיד עדשים, לא בוצעה רגולציה של ממש, לא נאכפו ההגבלים העסקיים שאיפשרו להגיע לקרטלים ולפירמידות של ימינו, לא נגבו המיסים כראוי ולא נענשו עברייני הצווארון הלבן. החברה הישראלית תצטרך לעבור מהפך, כאשר היא מרימה על נס את המתריעים כנגד השחיתות, מוקיעה פושטי רגל שהערימו על נושיהם, עברייני מס שהונו את השלטונות ובעלי שליטה שעשקו את בעלי המניות. והחשוב מכל – יהיה פתרון הוליסטי וערכי לכל תחלואי המדינה, תוך מעבר לערכי הצניעות (גם אם יירדו ההכנסות ממיסי ה-BMW), החסכוניות לעומת משיכות היתר וההלואות, תונהג ריבית ריאלית של כחמישה אחוזים שתעודד חיסכון ותמנע היווצרות בועות גדולות ואחרות, ייבנו שיכונים ציבוריים, כל קרנות הפנסיה יהיו מושקעות באגרות חוב ממשלתיות, ייאסרו מינופים גבוהים, יוכבד עול המיסוי על הספקולנטים וקרנות הגידור, על החברות המשקיעות את עיקר כספן בחו"ל, על מוצרי המותרות.

שופנהואר אמר שלאמת יש שלושה שלבים: השלב הראשון שבו אומרים עלינו שאנחנו הזויים, דון קישוטים, לא רציניים. את השלב הזה כבר עברנו, כאשר אלה שדיברו על צדק חברתי, אתיקה ואקולוגיה היו נחשבים לתמהונים ובהרצאותיהם הופיעו רק בודדים. השלב הבא הוא השלב שבו אומרים עלינו שאנו אויבי העם, כן אותו המחזה של איבסן הנורבגי שהוקע עד כדי כך עד שיצא לגלות ארוכה, אך, כיום נורבגיה היא המדינה האתית והמשגשגת ביותר בעולם. בארצות הניאו ליברליות מכנים אותנו קומוניסטים, אנטי ביזנס, ובמקרה הטוב סוציאל – דמוקרטים. עושים לנו אוסטרקוזם, מסלקים אותנו מהאוניברסיטאות, מהחברות, מהדירקטוריונים ואפילו מהחברה. בשלב הזה היינו עד לחודש יולי 2011. השלב השלישי הוא השלב שבו כולם מצטטים את המנטרות שדגלנו בהן כאילו שהם המציאו אותן. העיתונאים הניאו ליברלים שרים זמירות חברתיות, הטייקונים אומרים שהמחאה החברתית צודקת, אנשי האוצר שעשקו את העם הופכים לחברתיים לעילא ומופיעים בכל תוכנית טלוויזיה.

אפילו הפוליטיקאים אומרים שצריך לבצע שינויים מרחיקי לכת אבל לא היום, בלי לפרוץ את מסגרת התקציב, בלי להכעיס את מנהלי הבנקים, החברות, משקיעי החוץ וחברות הדירוג הבינלאומיות. הם מנסים לחנוק את תנועות המחאה, לפורר אותן, לקנות את ראשיהן. ממנים ועדות לריכוזיות, טרכטנברג ואחרות. נותנים פירורים פה ושם שישפרו את המצב בצורה הדרגתית, עד יעבור זעם, כי ממילא תוך כמה שנים, הכלב ימות, הפריץ ימות או תהיה מלחמה. ואם תנועות המחאה יאבדו את הסבלנות ויעברו לאלמות ידכאו אותן, במקרה הטוב כמו שעשה דה גול למהפכת הסטודנטים במאי 1968 שהשתתפתי בה ובעקבותיה קיבל את הרוב הגדול ביותר באסיפה הלאומית, או במקרה הרע כמו שעשה פינשוה בצ'ילה. ראשי תנועת המחאה צריכים להתאזר באורך רוח, להישאר תנועה עממית המאגדת בתוכה את כל העשוקים שהם רוב האוכלוסיה, בלי לפצל את הכוחות, להמשיך במאבק לאורך שנים רבות. אם בשנת 2011 היה הקונגרס החברתי הראשון צריך לזכור שגם חלפו אי אלו שנים בין הקונגרס הציוני הראשון עד הקמת מדינת ישראל. ולואי ולא נצטרך לעבור שואה ומלחמות לרוב עד אשר תיכון מדינת רווחה, אך אם נרצה - זאת לא תהיה אגדה. זאת הדרך היחידה להתגבר על המכשולים ולהגיע אל יעד השוויון והשגשוג לכולנו אם אנו **חפצי חיים**.